

יחידת המידה של רוב ומיעוט המצוי

השאלה היסודית ביותר אולי בהערכת מידת הנגיעות של מין או מאכל מסוים היא מהי יחידת המידה שלגביה יש להעריך את אחוז הנגיעות. לשאלה זו לא נמצאת בפוסקים תשובה ברורה, ואף אין לה מקורות כמעט. יתכן שהדברים שנאמרו ביחס לשיעור מיעוט המצוי, הקוראים תיגר על ההיצמדות למספרים מדויקים וטבלאות סטטיסטיות ותולים את עיקר הדברים בתודעה הרווחת ובמידת ההפתעה במפגש עם נגיעות,¹ נכונים במידה מסוימת גם כאן. מובן שאם קובעים שלא נכון להגדיר אחוז ספציפי, ממילא מתייטר הדיון בשאלה באיזו כמות נאמר אחוז ספציפי זה. לשיטה זו סביר לומר שכל שלא מופרך בעיני האדם שימצא תולעת במה שלפניו כעת, מבלי להיכנס למהי הכמות הספציפית, עליו לבדוק. אי לכך, בבירור זה נצא מנקודת הנחה שבכל זאת ישנו אחוז כלשהו של נגיעות שנקבע כשיעור מיעוט המצוי, ואם כן עלינו לברר מהי יחידת המידה שמגדירה שיעור זה, ובדומה מהי יחידת המידה המגדירה רוב. לשם ההמחשה, ניתן לשאול: האם נתון שבו ברוב אריזות התמרים ישנו לפחות חרק אחד, מגדיר את הנגיעות בכל תמר ותמר כמיעוט מצוי, גם אם בכל חבילה יש חמישים תמרים? נראים הדברים שקשה מאוד לומר כך. אך אם כן, איפה עובר הגבול? בכמות התמרים בחבילות? בכמות התמרים שאדם אוכל בפעם אחת? לשאלה זו אין תשובה חותכת, וננסה להלן להציג את הצדדים השונים ולמצוא אי אלו מקורות לקבל על פיהם כיוון.

צדדי הספק

נתאר שני ניסויים:

ניסוי א': מטילים עשר מטבעות זהים. מהו הסיכוי שבכולם יצא 'עץ'? חצי בחזקת עשר, כלומר נמוך מאוד (0.00098), קרי אחד לעשרת אלפים פעם בערך).

1. עיין למשל בשבט הלוי (ד פא; ה פה, ה; ח קפ), ודן בזה הרב איתם הנקין הי"ד בלכם יהיה לאכלה (בפרק 'מיעוט המצוי והגדרתו', ד). ובאמונת עתיך 15 העלה הרב עזריאל אריאל ("הגדרת מיעוט המצוי (תגובה)") כיוון לפיו שיעור מיעוט המצוי ישתנה לפי חומרת האיסור, והביא מדבריו של הרב שאול ישראלי (התורה והארץ ג, עמ' 151) שכתב: "הראשונים... לא הזכירו בשום מקום האחוז שנקרא 'מיעוט המצוי'... ומזה נראה שאין להחמיר בכגון דא, אלא הדבר ניתן להכרעה לכל אחד לפי הרגשתו, שירחק הספק מלבנו".

ניסוי ב': נתון שהטלנו תשע מטבעות זהות ובכולן יצא 'עץ'. כעת מטילים מטבע עשירית. מה הסיכוי שגם בה יצא 'עץ'? חצי.

כעת, נניח שאדם אוכל מאכל שבכל נגיסה ממנו נתון לנו שיש סיכוי של עשרה אחוז שישנה תולעת, כלומר תשע עשיריות שאין המאכל נקי. האדם אכל שבע נגיסות. אם נשאל מהו הסיכוי שבאף אחת מן הנגיסות לא נאכלה תולעת, התשובה תתאים לניסוי א', ותהיה בהתאמה תשע עשיריות בחזקת שבע, שהם פחות מחצי (כ-0.48). כלומר, רוב הסיכויים שאכל חרק. לעומת זאת, אם נשאל על כל נגיסה בנפרד, מהו הסיכוי שבנגיסה זו נאכלה תולעת, התשובה תתאים לניסוי ב', ותהיה עשירית בכל נגיסה מחדש.²

מכאן, שגישה אחת היא לומר שאנו דנים על כל נגיסה בנפרד, ושואלים מהו הסיכוי שבנגיסה זו נעשה איסור. אם ייאמר לנו שהסיכוי הוא מיעוט המצוי, יהיה עלינו לבדוק כל נגיסה בנפרד. על גישה זו קשה, שאם אדם אוכל בדרך כלל כמות מסוימת של נגיסות ממאכל מסוים, הרי שהסיכוי שהוא עבר איסור באכילתו גדל עם כל נגיסה.³ בנוסף, אם בסופו של דבר יש סיכוי של מיעוט המצוי שיאכל איסור, איך יתכן לומר שמסתכלים על כל נגיסה בנפרד (שבהן אין מיעוט המצוי) ונפטרים על כל אחת בנפרד מבדיקה, כאשר בסוף יוצא שנאכל שיעור שיש בו מיעוט המצוי של נגיעות בלא בדיקה? לכן לכאורה גישה נכונה יותר היא לשאול מהו הסיכוי לנגיעות בכל הנגיסות הללו יחדיו. אולם גם על עמדה זו קשה, שכן הקביעה שיש ללכת לפי מה שנאכל בפעם אחת היא שרירותית, ומדוע לא לסכום לפי יום? שבוע? שנה? חיים שלמים?

כמקור לחיוב הבדיקה במיעוט המצוי מביאים בדרך כלל את המנהג/תקנה לבדוק את ריאת הבהמה מסירכות, משום שאלו מצויות. בפשטות לא ניתן לפשוט דבר מסוגיה זו לנידוננו, שכן יחידת המידה שם ברורה מאוד – בהמה אחת. מדברי חז"ל נראה שמיעוט המצוי מתוך כלל הבהמות הכילו סרכא בריאות, ולכן הצריכו בדיקה. כאן לא שייך לדבר על כמות הנאכלת בפעם אחת, על נגיסה אחת או

2. בהנחת אי-תלות בין נגיסה לנגיסה. הנחה זו הינה סבירה, משום שכאשר אומרים שעשרה אחוזים מזן מסוים נגועים, הכוונה היא שבתוך כלל הפירות בעולם מזן זה מפולגים בצורה אחידה עשרה אחוזים נגועים, ללא תלות בהיות כמות מסוימת מן הפירות ארוזים באריזה אחת וכמות אחרת באריזה אחרת. מציאותית מובן שאריזה שכולה מתולעת, נוכל לומר שהסיכוי לכל נגיסה בה להיות נגיסת איסור הינו גדול, אך גם אז אין בהכרח תלות בין נגיסה לנגיסה סמוכה.

3. ליתר דיוק, ממה נפשך, או שכבר אכל איסור, או שלא ואז הסיכוי שלאחר הנגיסה הבאה כבר אכל איסור הינו גדול יותר, לפי ניסוי א'.

כיו"ב, שכן שאלת כשרות הבהמה נשאלת עוד לפני שהבהמה מנותחת ומוכשרת לאכילה בכלל.

ננסה אם כן למצוא מקורות אחרים. להלן נראה מספר גישות שהובאו בפוסקים באשר ליחידת המידה שלפיה נקבע האם רובו של המין נגוע, מיעוטו המצוי או פחות מכן.

כל פרי בפני עצמו

נראה שהמקור המרכזי שממנו אפשר לקבל כיוון לשאלתנו הוא תשובת החת"ם סופר (ב, עז). החת"ס דן בשאלתו של מוכר פירות יבשים שהחמיר על עצמו להמנע כליל מלמוכרם בתקופות מסוימות של השנה, מפני שהרחש מצוי לרוב בחביות. בתשובתו קובע החת"ס עיקרון חשוב לפיו השאלה אם הרוב נגוע או רק מיעוט המצוי נמדדת לא לפי החביות אלא לפי הפירות:

ונבוא לנידון שלפנינו, הנה הרמב"ם פ"ב ממ"א הל' ט"ו כשדיבר מתולעים בתלוש שפרשו ומחובר אפי' לא פירשו, לא הוצרך בדיק' אלא אמחובר, אבל לא בתלוש. וכ' ה"ה הטעם משום דהוה מיעוט המצוי, רצונו, אפי' עינינו רואות רוב בזמנם ובמקומות ההמה שכיח הרחש אפי' ברוב החביות אבל לא ברוב הפירות ואם יבדוק כל פרי בפ"ע יהי' הרוב בלא תולע ע"כ ליכא אלא מיעוט המצוי.

מדברי החת"ס עולה בבירור שגם כאשר רוב החביות מתולעות, אין אנו מתייחסים לכך כרוב נגוע. והדברים מסתברים, שהרי באופן עקרוני ניתן לחלק את כל הפירות היבשים בעולם לעשרה מיכלים, ובוודאי כל מיכל יכיל נגיעות, וכי יעלה על הדעת שמפני זה נאמר שרוב הפירות היבשים בעולם נגועים? אם כן, מהי יחידת המידה? שפתי החת"ס ברור מיללו שבדקים כל פרי בפני עצמו. חשוב להדגיש שמדובר כאן על פירות יבשים. גודלו של שזיף מיובש או משמש מיובש אינו עולה על נגיסה או שתיים. על פניו נראה שהחת"ס לא סבר שיש למדוד לפי נגיסה, אחרת היה אומר כן שזו רבנות גדולה יותר, אך מאידך גם לא הרחיק להגדיר יחידת מידה גדולה יותר לפי הכמות שנוהגים לאכול, שכן ודאי שבפעם אחת אדם אוכל יותר מפרי יבש אחד, אלא כתב בפירושו שכל פרי נבדק בפני עצמו.⁴

4. בעץ חיים באבוב (יט עמ' רמ) רצה המחבר להחשיב אשכול ענבים כיחידה אחת אף לחת"ס, ורצה לומר בדעתו שרק לגבי החזקת כל המין כנגוע לא הולכים אחר החביות או הכלים, אבל לעניין חיוב מדין מיעוט המצוי לא אמר כן, ובזה כן הולכים לפי נגיעות בכל כלי או אריזה או אשכול ענבים. ועל פניו לא נראה שזו ההבנה המקובלת בשיטת

אפשר שכבר קדמו לחת"ס בזה בשו"ת **צמח צדק הקדמון** (נב):

ועוד אומר לי לבי דאין התולעים מצויין בפלוי"מן וקר"י"כן אלא באותן שנלקטים תחלת גמר בישולן. אבל לא בנלקטים בסוף גמר בישולן והפאווי"דלי שעושין מהן עושין דוקא מאותן הנלקטין בסוף גמר בישולן ובאותן לא נמצאו אחת מק' מתולעים. ופירות יבישים יוכיחו דחזינן שאינן מתולעים אחת מק' ואין זה כי אם שאותן הנלקטים תחלת גמר בישולן רגילים להיות בהן הרבה מתולעים אבל לא אותן הנלקטים בסוף גמר בישולן. לכך אין שום חשש איסור מצד זה בפאווי"דלי שלנו מקרי"כן ופלוי"מן.

הצמח צדק מדבר על רמת הנגיעות המצויה בפירות מסוימים, ומודד אותה כפחות מאחד ממאה.⁵ אמנם אין מכאן ראייה חותכת, אולם בקריאה פשוטה נראה שדנים על כל פרי בפני עצמו. מה עוד, שהנידון בשאלה הוא הכנת מרקחת כלשהי מפירות רבים, ובכל זאת הצמח צדק לא כתב שיש לסכום את כל הפירות שיהיו במרקחת ולדון לפי כמות זו, אלא דן על מידת ההתלעה של כל פרי בנפרד.⁶ כך מבין גם **יהודה יעלה** (י"ד א, קנא) בדברי המגיד משנה:

והמ"מ בפ"ב ממאכלות אסורות הלכה ט"ו כתב דתולעים בתלוש ה"ל רק מיעוט מצוי, ר"ל שאם יבדוק כל פרי בפ"ע יהיה הרוב בלא תולע יעו"ש.

ודברים אלו הם לכאורה ממש כחת"ס.⁷

אף על פי שדברי החת"ס ברורים מאוד לגבי פירות קטנים, הם אינם מספקים מענה לסוגים אחרים של מאכלים. כיצד למדוד עלי חסה? לפי ראש? לפי עלה? ומה בדבר אורז? לכאורה פשוט שאם נבדוק כל גרגיר בפני עצמו אין נגיעות אפילו של מיעוט המצוי. האם לכך כיוון החת"ס? ואם לא, כיצד קובעים כמה גרגרים כבר משמשים יחידת מידה? מדברי **הגרש"ז אורבך** (מנחת שלמה ח"ב סא, ב) נראה קצת שהולכים לפי גוף אחד, ולגבי חסה כתב שיחידת המידה היא כל האגודה (קלח):

החת"ס, שבד"כ הביאו אותו כמקור לשיטה לשערך לפי כל פרי בנפרד ולא חילקו בין החזקת המין כנגוע לבין חובת בדיקה במיעוט המצוי.

5. יתכן שאפשר להסיק מכאן שלדעתו אחד ממאה זה כבר מיעוט המצוי שמצריך בדיקה.
6. גם בראשית דבריו שם דן על מצב בו רוב הפירות מותלעים, ומשמע קצת שהכוונה לכל פרי ופרי.
7. מהר"י אסאד בעל היהודה יעלה היה מצוי בקשר מכתבים עם החת"ס ואף ביקר אצלו, ובהמשך דבריו בתשובה זו גם מפנה לתשובת החת"ס דלעיל.

מסתבר דכיון שאם בא לאכול את כל האגודה של חסא, צריכים לחשוש שהיא מתולעת וטעון בדיקה, ממילא א"א גם להתיר עלה אחת מפני הטעם שכנגד זה ליכא כלל מיעוט דמצוי. (מצינן כע"ז לענין בדיקת חמץ דבמקום שמכניסין בו חמץ חייבין לבדוק בי"ד אע"ג דחצר אינה צריכה בדיקה מפני שעורבין מצוין, ונשי דידן ודאי בודקות טפי מעורבין ואפי"ה אין זה פוטר מחובת בדיקה שכבר נתחייב בה, ושאינו עורבין דמעיקרא לא חייל חובת בדיקה, ויודע אני דאין להשוות חובת בדיקה של חמץ לנד"ד, ולא כתבתי אלא לדוגמא וגם מפני שעכשיו ערב החג). **ועיקר כוונתי לומר שיש להחמיר כאילו יודעים שיש תולעת בתוך האגודה וכולה צריכה בדיקה, דאל"כ אפשר תמיד לאכול חצי פרי או רבע ולסמוך על זה שכנגד חצי ליכא כלל השיעור של מיעוט המצוי, כי לא ידעתי מנלן להתחשב עם מספר העלים של דרך האוכלים⁸ וכדאמרן שיכולים תמיד לאכול קימעא קימעא, ולא נזכר כלל בזה לחלק בין נאכל ע"י אדם אחד או יותר.**

דברי הגרשז"א מתייחסים לשאלה שהעלנו בתחילת הבירור, שהרי לא יעלה על הדעת שאדם יאכל ללא בדיקה כמות מאכל שבסיכוי של מיעוט המצוי מכילה חרק, בהסתמך על כך שבכל חלק קטן ממנו הסיכוי שיש חרק הינו פחות ממיעוט המצוי. מצב זה דומה לניסוי א' שתיארנו לעיל, בו הסיכוי מצטבר כתוצאה מכל הנגיסות, ואע"פ שעל כל נגיסה בנפרד אפשר "להפעיל" את ניסוי ב' ולומר שהסיכוי הוא פחות ממיעוט המצוי, אכילת כל החסה מייצרת בסופה מצב של ניסוי א' כך שנאכל כאן חרק בסיכוי של מיעוט המצוי.

בפשטות לא נראה לעשות מחלוקת בין החת"ס והגרשז"א.⁹ הרשז"א יוצא נגד הסברא לקבוע את יחידת המידה לפי כמות האכילה של אדם אחד, ומנסה לקבוע אותה לגוף אחד. גם החת"ס עושה דבר דומה – מגדיר שמוודים כל פרי בפני עצמו, מבלי להתחשב בגודל הפרי, בכמות שבד"כ נאכלת על ידי אדם אחד או בכמות הנגיסות. לכן גם אין נראה לומר שהגרשז"א יחלוק על קביעתו של החת"ס שאין הולכים לפי חביות, אלא חייב לבדוק רק אם כל תמר בנפרד, כגוף

8. חשוב להעיר, שאף לחולקים על הגרשז"א וכן נוקטים שיש ללכת לפי הכמות הנאכלת לאדם אחד, בהרבה מן המקרים למעשה גם כן יהיה צריך לבדוק קלח שלם. משום שכאשר אומרים שישנה נגיעות בקלח, לא תמיד מפרטים מהי, אך אם מדובר בעשרות חרקים, הרי שאם נחלק אותם באופן אחיד על פני כל העלים נקבל שגם כשמוודים לפי כמות הנאכלת לאדם אחד ישנה נגיעות שמצריכה בדיקה.

9. וכן הבינו משתתפי החבורה באבני תורה א, עמ' צו.

עצמאי אחד, נגוע בסבירות של מיעוט המצוי.¹⁰ וכך כתב בדעתו **הרב איתם הנקין הי"ד** (לכם יהיה לאכלה, בפרק 'מיעוט המצוי והגדרתו', ו):

בעניין זה כתב הגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ס"ג אות ב'), שאם בא לאכול קלח חסה שלם, אין לדון כל עלה בנפרד ולומר שכיוון שמבחינה סטטיסטית החשש להימצאות חרק בכל עלה ועלה בפני עצמו אינו מצוי, לכן יהיה מותר בלא בדיקה – אלא קלח החסה כולו נחשב כפרי אחד לעניין זה; שאם לא כן יהיה עליך להתיר אכילת רבע פרי, שהלא בלתי מצוי שברבע פרי יהיה חרק, וכן הלאה, וזה ודאי לא ייתכן. ולפי זה יוצא לכאורה שאם באים לאכול קופסה שבתוכה הרבה פירות, אין למדוד את שיעור המיעוט המצוי כנגד כל פרי ופרי בנפרד, אלא השאלה האם מצוי שבקופסה כולה ימצא חרק, ואם כך הוא יש לבדוק את כל הקופסה. אולם יש לדחות הבנה זו, כי הגרש"ז אויערבך לא דיבר אלא על גוף אחד, כמו קלח חסה, שלא מסתבר להפרידו לחלקים לעניין חיוב הבדיקה ומדידת השיעור המצוי (ולכן השווה עלה חסה לרבע פרי וכדומה). אבל בפירות נפרדים הנאכלים כל אחד בפני עצמו, לא אמר סברה זו.

ואולם אין דברים אלו מוכרחים בדברי הגרש"ז, ותחילת דבריו "מסתבר דכיון שאם בא לאכול את כל האגודה של חסא, צריכים לחשוש שהיא מתולעת וטעון בדיקה" בפשטות מורה שככל שכמות המאכל שהאדם מתכוון לאכול גדולה יותר, כך גדולה יותר חובת הבדיקה שלו כי הסיכוי נמדד כנגד כל הכמות.

10. אמנם בהליכות שדה 143 (עמ' 8) כתב **הרב אפרתי** בדעת הגרש"ז א לדמות אגודת חסה לקופסת שימורים: "לדברי מרן הגרש"ז א זצוק"ל יוצא שאין מחשבים לפי העלים הנגועים אלא לפי כל האגודה של החסה, ולכאורה הוא הדין בקופסאות שימורים, שכל שיש באחת מהנה תולעת חשיב כל הקופסא כנגועה". וכן לענ"ד מוכח מדברי הגרש"ז א בתחילת התשובה שם, שלגבי קופסאות של ברוקולי כן דן בנגיעות לפי הקופסא, ודברים אלו הובאו בהמשך. וכדי שלא יסתרו דברים אלו את שיטת החת"ס, חילק הרב אפרתי בין חבית גדולה עליה דיבר החת"ס, שאינה נאכלת לאדם אחד, לבין קופסא קטנה שכן נאכלת: "ואפשר לחלק דהחת"ס דיבר בחביות שודאי אין ביכולתו לאכול את כל הקופסא, ועוד יש לחלק בין אגודת חסה אחת שחל עליה שם נגיעות אם נמצא בה רחש, לעומת קופסת שימורים שיש באחת מפירותיה רחש, שאז הנגיעות מתייחסת לפי"ד החת"ס זיע"א רק לפרי עצמו". לחילוק הראשון יצא שהגרש"ז א מתחשב בכמות שהאדם אוכל בפעם אחת, ולחילוק השני חזר בו הרב אפרתי מהבנתו בגרש"ז א שבקופסאות שימורים הולכים לפי קופסא, אלא משערים לפי כל פרי בנפרד.

עם כל זאת, לכא' בתשובתו לר"ש שוואב שנדפסה בהמשך אותה תשובה במנחת שלמה, סתר הגרש"ז את שיטתו לשער לפי אגודות חסה, ודן לשער לפי כל עלה בנפרד:

מסתבר דלאחר שכבר שרו כראוי את הירקות במי מלח, הרי זה חשיב כספק רחוק מאד לחשוש על כל עלה דשמא היא מתולעת.

וקשה, איך זה מסתדר עם מה שכתב קודם לכן שמשערים לפי אגודה שלמה ולא לפי כל עלה בנפרד, ובהדיא כתב "ממילא אי אפשר גם להתיר עלה אחת מפני הטעם שכנגד זה ליכא כלל מיעוט דמצוי". ושמא באותה תשובה שנכתבה למלונות ועסקה בשעת הדחק ובהפסד מרובה, בצירוף צדדים אחרים גם בזה הקל.¹¹

חיזוק נוסף לקביעה שהולכים אחר גוף אחד ניתן אולי להביא מסוגיית קביעת שיעור מיעוט המצוי. **המשכנות יעקב** (יו"ד יז) מוכיח מחיבור שני מקורות שמיעוט המצוי הינו אחד מעשרה: מחד גיסא, המשנה בגיטין (ג, ח) אומרת לעניין תרו"מ שיש לבדוק את היין שלא החמיץ, וביאר הרמב"ם מפני שדרכו להתקלקל לפעמים. מאידך גיסא, במשנה בבבא בתרא (ו, ב) מבואר שהקונה מאה קנקני יין מקבל עליו שעשרה מהם החלו להחמיץ, שכך שכיח ורגיל. מכאן יוצא שאע"פ שהרגילות של החמצת יין אינה אלא עשרה אחוז, הצריכו חכמים לבדוק יין של תרומה שמא החמיץ. על ראייה זו הקשו **הרב עזריאל אריאל** (אמונת עתיד 15) **והרב איתם הנקין** (שם, ד) מאותה משנה ממש בבבא בתרא, בה בדומה נאמר שהמוכר תאנים לחברו הרי זה מקבל עליו עשר מתולעות למאה, ומכאן ששכיחות הנגיעות בתאנים גם היא עשרה אחוז. דא עקא, שבגמרא (ע"ז ל, ב; ירוש' תרומות פ"ח

11. ובהליכות שלמה (מועדי השנה, ניסן-אב, פ"ז) כתבו תלמידיו (ארחות הלכה 124) על לשון זו של כל עלה בנפרד: "לשון זו לכאורה לאו דווקא, שהרי מבואר לעיל דאין לסמוך על כך שלגבי עלה זה ליכא מיעוט המצוי". וזה דבר תימה, מה פירוש לשון זה הוא לאו דווקא? נידון השאלה הוא בפירוש עלים נפרדים, וכך מתואר שם בגוף השאלה: "בדבר מסעדות ומלונות... ואינם יכולים לבדוק כל עלה בנפרד, אלא שורין אותם במי מלח וכו'", וממילא כאשר דן הגרש"ז א להתיר עורך החשבון לפי נידון השאלה, וודאי שדן דווקא על כל עלה בנפרד. ואם כן קשה היאך דן על כל עלה בנפרד אם חייב בדיקה, כאשר הוא עצמו כתב שכאשר כל האגודה צריכה בדיקה אין להתיר העלים בנפרד גם אם אין בכל אחד מהם מיעוט המצוי. ואולי צ"ל בכוונת תלמידיו בדבריו, שרצה לומר שהשטיפה במי מלח מועילה שאפילו לפי אגודות לא יהיה שיעור מיעוט המצוי של נגיעות בכל אגודה. אך הלשון קשה. לכן יותר נראה שמפני ההפסד המרובה הקל, ובצירוף סברות נוספות להקל שנזכרו שם.

הל' ג) הובאו דברי רבי אליעזר שאוכל אדם תאנים וענבים בלילה ואינו חושש שמא הן נקורות על ידי נחש. הגמרא דנה מצד סכנתא, אך לא מופיע שום סיוג לגבי ההיתכנות שהתאנים מתולעות והצורך לבדוק אותן מתולעים, ואע"פ שכאמור לעיל שיעור הנגיעות בתולעים אף הוא עשרה אחוז. לכאורה זוהי קושיא חזקה על דברי המשכנות יעקב, ובישובה כתב הרב הנקין שנראה שהמשכנות יעקב סובר שלילה נידון כחוסר אפשרות לבדוק, וממילא אין חובת בדיקה, וזה מתאים לשיטתו שחובת בדיקה במיעוט המצוי היא רק כאשר זה אפשרי. הרב אריאל ביאר על פי סברת רבותיו של הרשב"א, שהחמצת יין נראית הרבה יותר לעין מאשר התלעה בתאנים, ואכמ"ל. מכל מקום, שניהם מבינים שדברי המשנה על תאנים מגדירים עשר תאנים מתולעות ממאה כהגדרה של מיעוט המצוי.¹² אם כך הדבר, נמצא שכבר המשנה מגדירה מהי יחידת המידה של מיעוט המצוי, על כל פנים בתאנים: עשר תאנים מתולעות ממאה, דהיינו תאנה אחת מתולעת מעשר. הגדרה זו עולה בקנה אחד עם דברי החת"ס.

וכן כתב הרש"ז רווח (תולעת שני א פ"ז, ט) שהולכים אחר כל פרי וירק שלמים בפני עצמם:

הגדרת מזון אם הוא מוחזק כנקי או רוב נגוע או מיעוט המצוי שנגוע, הוא **בהתייחס לכל פרי או ירק** שנמצא לפנינו ולבחון את מידת נגיעותו. ואף אם לא בכל העלים יש נגיעות, אלא כיון שברוב או במיעוט המצוי של ראשי הירק או יחידות הירק יש נגיעות, נחשב הירק כנגוע על פי סיווגו, כגון בפרחי הכרובית או הברוקולי או עלי השמיר והפטרוזיליה וכל כיו"ב, אף שלא בכל העלים יש נגיעות.

הרב פאלק הביא תימוכין לעיקר השיטה ללכת לפי כל פרי בנפרד. שיטתו צוטטה **באבני תורה** (א, עמ' צה):

והרב פאלק שליט"א בקונטרס שלו הערה כז הביא סמוכין לשיטה שהולכים לפי כל פרי ופרי, מהדין גבי אוכל שמוחזק בתולעים שאסור לאכלו בלא בדיקה אפילו בדיעבד, דלא כמיעוט המצוי שמוותר לאכלו בדיעבד אם לא בדקו וכבר נתבשל, שכתב הרשב"א שו"ת ח"א סי' קיג שאם נמצאו ג' תולעים בתבשיל אזי התבשיל מוחזק בתולעים. שלא כתב כן הרשב"א אלא על תבשיל דוקא, גם הר"ן בחולין דף

12. ליתר דיוק, זוהי קושיא אליבא דלימודו של המשכנות יעקב. אולם לו סברו הרב הנקין והרב אריאל שאין נכון למדוד מיעוט המצוי לפי כל תאנה בנפרד, אזי היתה פירכא לקושייתם, שלא נכון לשער כך מיעוט המצוי וממילא אין להקשות על לימוד המשכנות יעקב.

יט ע"ב בדפי הרי"ף הביא כן בשם הראב"ד, והראב"ד הזה מובא גם באורחות חיים הל' איסורי מאכלות סי' מא, אולם אם דנים על פירות טרם בישולם אומר הרב פאלק שאין היכי תימצי להחזיק אותם כמתולעים אלא אם כן בודק אחד ונמצא מתולע ואחר כך עוד אחד ונמצא מתולע ואחר כך שלישי ונמצא מתולע, שאז אמרינן שהכל מוחזק כמתולע עד שנבדוק אותם, אבל אם נמצאים ביניהם אחר כך פירות שאינם מתולעים אזי מתבטלת החזקה וכמו שז"ל רמב"ם ש"ע ש"ע ש"ע ש"ע לא נגח ג' פעמים. וכן הוא מדייק גם מדברי החזון איש יו"ד סי' יד א אות ז ד"ה והא, וז"ל: אם נמצאו ג' תולעים בקדירה הוחזקו שכל הפירות באילן זה או בערוגה זו נלקו וחשיב כרוב המצוי שהן מתולעין, עכ"ל, דהיינו ש"רוב המצוי" הוא הרוב של הפירות אחד אחד. וכן נראה מדברי הרשב"א בשו"ת ח"א סי' רעד וז"ל: עדשים ופולים וזיתים בלי ספק הרחש מצוי בהם במחובר, ולפיכך אע"פ שבדק קצתן אין בדיקת הקצת מטהרת חברותיה, כי באמת אין הרחש מצוי ברוב, ומ"מ הוי מיעוט המצוי, וכל שמצוי אין סומכין על בדיקת הקצת ולא אפילו על בדיקת הרוב עכ"ל. והגע בעצמך, וכי הדרך לאכול רק עדש אחד? אלא על כרחך הגם שהדרך הוא לאכול הרבה עדשים בארוחה אחת, בכל זאת אין זה נקרא אלא מיעוט המצוי. ומסיים הרב פאלק בזה הלשון: ולפי הנחה זו יצא קולא גדולה ועצומה בנוגע לריבות ותבשילים שנעשו בלי לבדוק הפירות והירקות מקודם, דכל שידענו שרק מיעוט מספר הפירות או הירקות תלועים כגון רק מיעוט תותי שדה מכל קופסה קטנה תלוע, למשל שנים מעשרים תותים, אפשר להתיר המאכל באשר יש לנקוט דכל דפירש מרובא פירש, וי"ל דבריבה זו נמצאים אך ורק פירות בלתי תלועים וכו'. והוא חידוש גדול לדינא ועדיין לא מצאתי מי שיאמר כן בהדיא, ולא עוד אלא דמדברי הבינת אדם הל' תולעים סי' לז אות נד ד"ה ואמנם מבואר לכאורה להיפך, דכל שנמצא ג' בחבית הרי הוא מוחזק גם אם בדקנו עוד ועוד וברובם לא נמצא עוד תולעים, וצע"ג עכ"ל.

עיקר דבריו של הרב פאלק נסובים סביב הגדרת רוב, ובדומה לחת"ס מגמתו לומר שכדי להחשיב את רוב המין כנגוע צריך שרוב כל פרי ופרי יהיה נגוע. אבל אם אין רוב כזה בפירות, גם אם בכל אריזה ואריזה יש לפחות פרי או שניים נגועים, עדיין מין פירות זה נחשב מיעוט, עד שרוב הפירות בפני עצמם יהיו נגועים.

מה יאמרו בעלי שיטה זו בקטניות?

לכאורה, קשה לדבר על פריטים קטנים כגרגירי אורז כיחידות עצמאיות שנידונות בנפרד. וכך הסתפק הרב ויא (בדיקת המזון כהלכה א, פ"ד הערה 4):

האם מתייחסים לכל פרי בפני עצמו, כך שאם בעשר פירות אינה מצויה נגיעות, יחשב למיעוט שאינו מצוי? אם נאמר כן, מה דינם של גרגרים קטנים כגון אורז או חמניות שההתייחסות לעל עשרה גרגרים מפקיעה לגמרי מדיני בדיקה?

נראה שהרב ויא נוטה שלא להתייחס לכל גרגיר אורז בנפרד. ואולם, דווקא בזה נראה שהסתפק **הגרז"ן גולדברג**. על דברי הרב ויא שפרס (שם) את הגישות השונות בהגדרת יחידת המידה של רוב ומיעוט המצוי, כתב בהערה הגרז"ן (הובא בבדיקת המזון כהלכה א, עמ' 169):

ויש לעיין לפי"ז אם מצויה תולעת אחת בתוך עשר שקיות, אם יחשב להמשכנות יעקב למצוי, ולהחולקים בהערה 3 על המשכנות יעקב אפילו פחות מזה, או שהכוונה של המשכנות יעקב צריך שיהיה מצוי בשקית שיש שם מאה אורז עשרה תולעים, וא"כ כל מה שכתב בהערה 4 הוא דלא כמשכנות יעקב.

הגרז"ן מתלבט האם קיים מושג של "נגיעות" בשיטת כל מי ששיער מיעוט המצוי על פי אחוזים. אם קיים מושג כזה, הכוונה היא שמספיק חרק אחד בשקית על מנת שנקרא לה "נגועה", ואז האחוזים שמגדירים המשכנות יעקב ושכמותו מדברים על כמות היחידות הנגועות מתוך עשר, ובמילים אחרות על הסיכוי של יחידה שלפנינו להיות נגועה. כאשר זהו הדיון, יש מקום לשאול מהי יחידה. ואולם, יתכן שאין כלל מושג כזה לדעת אותם פוסקים, ולעולם הדיון הוא על פרט בודד, קטן ככל שיהיה. אם מדובר באורז, הרי שרק כאשר עשרה פתיתי אורז מתוך מאה הנם מותלעים, יחשב הדבר כמיעוט המצוי. להבנה זו, כלל לא שייך לדבר על 'יחידה' כלשהי, ולעולם הולכים אחרי הפריט הבודד, ואפילו הוא קטן כחתיכת אורז, ונמצא שכל שאין פתית אורז אחד מעשרה נגוע, אין בכל מין האורז חובת בדיקה, ונראה שבלי תלות בכמות שתאכל (וכך משמע מדברי הגרז"ן, שלהבנה זו כתב בפירוש שכל הדעות שנחלקו אם הולכים אחר הכמות שנאכלת או הכמות שמתבשלת או הכמות שנקנית, לא רלוונטיות להבנה זו). נמצא, שהגרז"ן בהחלט שוקל אפשרות שהגישה לבחון כל פרט בפני עצמו ננקטת עד נקודת הקיצון, וגם גרגירי אורז נבחנים כל אחד בפני עצמו. להבנה זו, אם יתקע מאן דהו לידנו שאין בכל מאה גרגירי אורז עשרה נגועים, למשכנות יעקב לא צריך יהיה יותר לבדוק שום אורז.

גישה זו נראית יחסית חריגה, ונראה שהאפשרות הראשונה שהביא הגרז"ן בהבנת הפוסקים שכתבו אחוז כלשהו, נפוצה יותר בקרב הפוסקים. כך, **הרש"ז ריוח** (שם) שלגבי פירות וירקות כתב שכל פרט נמדד בפני עצמו, נקט לגבי קטניות שקית אחת כיחידת מידה שתוגדר גוף אחד:

וכן בסוגי קטניות או ירקות הנמכרים בשקית אחת כגון החומוס השעועיית והאורז, אם רוב השקיות נגועות הרי שזה מוחזק כנגוע, ואם מיעוט המצוי של השקיות נגוע הרי שיש חובת בדיקה מדרבנן כדין נגוע במיעוט המצוי, אף שיתכן שרוב גרגרי החומוס או השעועיית שבשקית אינם נגועים.

דברים אלו אינם ברורים די הצורך, שהרי קיימים גדלים שונים של שקיות ואין לדבר סוף. ובהערה שם הסתמך על דברי החת"ס והגרשז"א שהובאו לעיל, אך החת"ס הרי בהדיא כתב שלא הולכים אחר הנגיעות בחביות, ומהו ההבדל בין שקית אורז לחבית פירות יבשים?¹³ וגם אם נאמר שחבית היא דבר גדול ושקית אורז היא דבר קטן, איפה עובר הגבול?¹⁴ אולם מאידך גיסא האמת ניתנה להיאמר שאף הקביעה ללכת אחר גוף אחד של פרי או ירק היא שרירותית, והרי ברור שיש הבדל בין קלח שלם של חסה לשזיף מיובש אחד, ובכל זאת נראה שלא חילקו החת"ס והגרשז"א, ואם כן בבואנו לקבוע יחידת מידה באורז וכד', לא מופרך לקבוע שרירותית שגוף אחד יוגדר כיחידת צריכה ביתית ממוצעת אחת, והיינו אריזה אחת של קילו.¹⁵

13. אמנם **הרב אפרתי** כן מחלק ביניהם, ובהליכות שדה (143, עמ' 8) כתב: "ואפשר לחלק דהחת"ס דיבר בחביות שודאי אין ביכולתו לאכול את כל הקופסא, ועוד יש לחלק בין אגודת חסה אתת שחל עליה שם נגיעות אם נמצא בה רחש, לעומת קופסאות שימורים שיש באחד מפירותיה רחש שאז הנגיעות מתייחסת לפי"ד החת"ס זיע"א רק לפרי עצמו". אולם גם לחילוק זה דווקא אריזות שביכולת אדם לאכול בפעם אחת תהיינה שונות מחביות.

14. מובן ששאלות אלו שייכות גם לגבי ההבנה הראשונה שהציג הגרז"ן.

15. הערה חשובה שצריך להעיר כאן היא שכאשר אומרים שעשרה אחוזים מן האורז נגועים, לכא' מסתבר שהכוונה היא שבכלל האורז בעולם יש נגיעות של עשרה אחוזים שמתפלגת בצורה אחידה ואינה תלויה במיקום. רק כך נכון להגיד שישנו סיכוי של עשירית להיתקל בנגיעות במפגש עם אורז, שכן לו היה הדבר תלוי במיקום, זמן, תנאי אריזה וכו', אי אפשר היה לתת שיעור אחיד, ולא משנה לאיזו יחידת מידה שיעור זה מתייחס. הגם שמציאותית ודאי שלכל התנאים הללו יש השפעה, כל עוד מתעקשים לעבוד עם אחוז קבוע דוגמת זה של המשכנות יעקב (ולא עם הגדרות של תודעה, פליאה ממצייאת איסור ועוד), חייבים "להתפשר" ולבצע הכללה של שיעור קבוע בכל זמן ובכל מקום. כלומר, היחס אל יחידת מידה – שבגודלה אנו דנים – הוא כאל מטבע מוטלת, עם סיכוי מוגדר לכל צד שיצא, וכמו ניסוי ב' שתיארנו לעיל. משכך, **לגודל האריזה הנקנית אין שום משמעות**. כל יחידת מידה שנגדיר, משמעותה היא שבכל מפגש עם יחידת מידה כזו יש סיכוי של (לצורך העניין) עשרה אחוז למצוא חרק. לכך שמספר יחידות מידה כאלה שוכנות במקרה ביחד באותה שקית/שק/חבית אין שום משמעות. לכן, אפשר

שיעור שרגילים לקנות

הרב יגאל הדאיה (אמונת עתיך 35, עמ' 38) כתב תחילה לגבי פירות וירקות, שמשערים לפי כל פרי בנפרד:

מין הנגוע עפ"י רוב שבדיקתו מן התורה, הוא מין **שברוב פירותיו יש** נגיעות של חרק אחד לפחות, לדוגמא: אם ברוב ראשי הכרוב שגדלים באביב או בקיץ יש נגיעות, הרי שחובת בדיקתם מן התורה. מין שיש בו מיעוט מצוי ובדיקתו מדרבנן, יש שתי שיטות בהגדרתו: יש פוסקים שמשמע מדבריהם שדווקא אם עשרה אחוזים ומעלה **מכלל הפירות** של אותו מין נגועים אזי חייבים לבדוק, וי"א שאם בדרך כלל מיעוט הפירות נגוע ורובו אינו נגוע, אפילו שהמיעוט פחות מ-10% מכלל הפירות יש לבדוק את הפירות.

ובהערה שם (8) כתב:

במקרה זה כל ראש כרוב נחשב ליחידה אחת ולא כל עלה כרוב. ולכאורה לפ"ז חיוב בדיקה מן התורה לחומוס יהיה רק אם רוב גרגרי החומוס נגועים, ובדיקה מן התורה לצימוקים תהיה רק אם רוב הצימוקים הפרטיים נגועים, ובעלי הפטרוזיליה רק אם רוב הגבעולים הפרטיים נגועים, אבל בלא"ה תהיה זו רק חובת בדיקה מדרבנן משום מיעוט המצוי. וכן משמע משו"ת חת"מ סופר יו"ד סי' עז ד"ה תחילה, שכתב: "ובמקומות ההמה שכיח הרחש אפילו ברוב החביות אבל לא ברוב הפירות, ואם יבדוק כל פרי בפני עצמו יהיה הרוב בלא תולע ע"כ ליכא אלא מיעוט המצוי".

אולם בהערה הבאה הסתפק שמא יש לשער לפי הכמות שרגילים לקנות:

ולפי"ז חובת בדיקה מדרבנן בצימוקים או בתמרים תהיה רק אם אחד מכל עשרה צימוקים או תמרים נגוע. **אולם יתכן שיש לשער עפ"י יחידות המזון שקונים או משתמשים בהם**, דהיינו שאם בשקית אחת מתוך עשר שקיות של צימוקים יש נגיעות אפילו בצימוק אחד, יש לבדוק את הצימוקים לפני השימוש, וצ"ע.

שרירותיות לקבוע למשל שיחידת המידה לאורז היא קילו אחד, וזה אולי נוח כי השקיות הביתיות באות לרוב במשקל הזה, אבל אין שום סיבה שמשוהו ישתנה בקניית אריזה של חמישה קילו, אלא היחס לאריזה כזו הוא כאל מפגש עם חמש יחידות מידה. אלא שאם יבוא אדם לבשל את כולן בפעם אחת באותו הסיר, זה ידמה לניסוי א' דלעיל ולא לניסוי ב', וכבר ניכנס לשאלה אחרת, האם יש הבדל בין חובת הבדיקה של המבשל לחובת הבדיקה של כל אדם שלפניו מונחת מנה קטנה יותר, וכפי שיובא לקמן מהריש"א.

ובפשטות נראה שאין מדובר כאן בחילוק בין חובת בדיקה מדאו' לחובת בדיקה מדרבנן, והסברא שהזכיר לשער לפי יחידות המזון נכונה גם לחובת בדיקה מדאו', שהרי לא כתב שום סיבה לחלק בין השתיים.

כמו כן, הובאה לעיל התלבטות הגר"ן ששקל אפשרות שמוודים לפי שקיות. כן הבאנו לעיל את דעת הרש"ז רוח, שאף שבפירות וירקות הלך לפי כל אחד בפני עצמו, בקטניות כתב שיש ללכת לפי השקית.

בדומה הביא הרב ויא (בדיקת המזון כהלכה א, פ"ד הערה 4) בשם הריש"א:

מהגרי"ש אלישיב [שליט"א] שמעתי שתלוי בכמות שרגילים לקנות, אם שק או שקית.¹⁶

אולם בהמשך הביא את דברי הריש"א במכתב לפיהם אם מבשלים כמות גדולה כגון בבית מלון, מתחשבים בכמות המבושלת כולה אפילו היא גדולה מאוד, ולא הולכים לפי הכמות שרגילים לקנות וגם לא לפי המנה שמונחת לפני כל סועד, ודברים אלה יובאו לקמן. מכל מקום, גם הגדרה זו אינה ברורה, מיהם אותם שרגילים לקנות, האם יש ממוצע כללי או כל אחד והרגלי הקניה שלו. לא זו בלבד, אלא שהרב קארפ מביא דברים לכאורה סותרים לזה בשם הריש"א. באור ישראל (מאנסי סא, עמ' מז) נידון בארוכה עניין דגי ההרינג, שעל פי הטענות נמצאו נגועים בתולעים בשיעור של כ-15 אחוזים, ויש שטענו ל-30 אחוזים, כאשר הכוונה לדג שלם. הרב אלישיב התיר לאכול את ההרינג, וכך מביא הרב קארפ משמו:

וכאשר נכנסנו למרן הגרי"ש אלישיב שליט"א והצגנו לפניו שאלה זו, ואחר שתמה ואמר למה מעולם לא שמענו וראינו שיש תולעים בבשר ההרינג, התיר ההרינג באכילה וטעמו ונימוקו עמו: **חדא, דכל אחוזים אלו בטעות יסודם, דכיון דרגילים לחתוך הדג לכמה וכמה חתיכות ואוכלים כל חתיכה וחתיכה, ורבים סגי להו בחתיכה אחת, א"כ כל חתיכה נחשבת לפרי בפני עצמו שאוכלים אותה לחוד, ואין אוכלים דג שלם.** ועי' בתשו' חת"ס תשו' ע"ז שאפי' יודעים שיש ברוב החביות תולעים הכל נמנה לפי מספר הפירות שבתוכו, וזהו לענין חישוב מיעוט המצוי ששם חשו חז"ל לתקלה.

מדברי הרב אלישיב עולות כמה נקודות חשובות: ראשית, נראה שלדעת הרב קארפ הוא פוסק כחת"ס, שהולכים אחרי כל פרי בנפרד. שנית, לכאורה הוא חולק בהדיא על הגרשז"א, שכתב שלא יתכן לחלק מאכל לחתיכות ולומר על כל אחת

16. וכן פסק הרב וייל בקונטרס הלכות תולעים, עמ' טז. אמנם בהערה שם (30) נסתפק האם כאשר אוכל כמה חתיכות מצטרפים הסיכויים וחובת הבדיקה גדלה.

בנפרד שאין בה מיעוט המצוי, ואילו הריש"א כן עושה זאת לגבי דגים (ולקמן נראה שנקט כן גם לגבי חילוק כמות בישול גדולה לכמה כמויות קטנות, והדברים עולים בקנה אחד, אולם אפשר שיש חילוק, ושם נאריך בע"ה). שלישית, דברים אלה נמצאים סותרים לעדות הרב ויא בשמו, שהרי דג הרינג ודאי אינו נקנה חתיכה חתיכה, אלא חתיכות רבות בחבילה אחת, ובכל זאת, לדברי הרב קארפ הורה הרב אלישיב למדוד לפי כל חתיכה בנפרד, זאת בניגוד לעדות הרב ויא שיש ללכת לפי הכמות שרגילים לקנות. לבסוף, שיטת הריש"א לפי עדות זו נראית כמאחדת את השיטה ההולכת לפי כל פרי עם השיטה ההולכת עם מה שרגיל אדם אחד לאכול (שתובא לקמן). מחד גיסא הרב אלישיב נסמך על החת"ס שכתב לשערך לפי כל פרי בנפרד, אולם מאידך גיסא הוא חש צורך לומר ש"רבים סגי להו בחתיכה אחת", ומכאן לכאורה נראה שבמאכל שלעולם אוכלים יותר מחתיכה אחת ממנו לא ניתן יהיה לשער לפי חתיכה אחת.

נמצא על כל פנים לשיטת הריש"א לפי עדות הרב קארפ, שלעניין מיעוט המצוי לא מתחשבים בכמות שקונים, אלא בכל חתיכה בפני עצמה (ואפשר שבכמה חתיכות אם כך הרגילות לאכול), ודלא כמו שכתב בשמו הרב ויא.¹⁷ **הרב קארפ** עצמו מסכים לסברא זו בתוך דברי הסיכום שלו, וכותב שהיא סברא מעליא:

17. לענ"ד הדעת נוטה שעדות הרב קארפ אמינה יותר, שכן ראשית, היא כוללת טעם לסברא בניגוד לעדות הרב ויא, ושנית, בעוד שהרב ויא שאל בעלמא, נידון הרב קארפ היה סוגיא גדולה ומפורסמת שעשתה רעש גדול, שכידוע אכילת ההרינג נפוצה מאוד בקרב הציבור שסר למרותו של הרב אלישיב, והוראת הרב אלישיב על זה ניתנה בפרסום גדול. ובאור **ישראל** הבא (גיליון סב, עמ' ריד) הובאה שיטה זו באופן מסויג יותר, באופן הבא: "ולאחרונה פורסמה הוראת מרן הגר"ש אלישיב שליט"א בענין התולעים הנ"ל במין ההערינג דיש מהם דנגוע בכשלושים אחוז או אחרים דנגוע כתשע אחוז, ובהם לא שייך טחינה או בישול וכיו"ב, והשיב בזה"ל: אף בהני דיש בהם מיעוט המצוי, מכיון דנהגו בעבר לאכלם, אפשר להמשיך בכחא דהיתרא, והמחמיר יחמיר לעצמו, עכ"ד. גם שמעתי מהגאון ר' עזריאל אויערבך שליט"א דשמע ממרן שליט"א לאחרונה, דעדיין כל הנידון ספוקי מספקא ליה ואין האיסור ברירא ליה, עכ"ד. (ויתכן הצירוף בזה להקל דלא מתחשבים בשיעור בכמות הגדולה, רק כפי הכמות אחרי חיתוכם לפרוסות קטנות, וא"כ הוה מיעוט שאינו מצוי, ובדרך כלל דגי ההערינג מגיעים בגודלם וחותרים אותם לפרוסות קטנות, וכבר דנו בזה חכמי הזמן איך דנים הגדר של מיעוט המצוי האם מתייחסים לכל פרי ופרי בפנ"ע או הולכים לפי הכמות דרגילים לקנות להשתמש או לבשל אחת, ועיין בס' בדיקת המזון כהלכה ח"א פ"ד הערה בזה ע"ש. אך לשון החת"ס בחיו"ד סע"ז דכתב דדנים על כל פרי ופרי בנפרד משמע דהחמיר בזה כצד החמור בזה, אבל עכ"פ בספיקות בוודאי יש לצרף דל"ח כודאי מיעוט המצוי, ואפשר להקל דחשיב

ונוסף ע"ז גם דלא ברור כלל דהוי מיעוט המצוי כמו ששמעתי ממרן הגרי"ש אלישיב שליט"א לפי שנחתך להרבה חתיכות, וא"כ אם נחלק לפי החתיכות מסתבר דאין כאן מיעוט המצוי כלל, והיא סברא מעליא. וא"כ הוי לכל היותר חשש מיעוט המצוי.

מנגד, גם **הרב אפרתי** (הליכות שדה 143, עמ' 9) העיד בשם הריש"א שהולכים אחר הכמות שרגילים לקנות לצריכה אישית:

ושמעתי בזה מפי עמוד ההוראה מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, **דמסתבר דיש לשער לפי הכמות האישית המצויה לקניה ואכילה**, ורואים אותה כיחידה אחת, דהיינו שאם באחד מחמשה עשר¹⁸ ראשי חסה או באחת מחמש עשרה הקופסאות מקופסאות שימורים לכמות אישית, מצויה נגיעות אפילו בעלה אחד או יחידה אחת, חשיב כמיעוט המצוי ואסור באכילה ללא בדיקה (דהרי לפי מה שהורה מרן שליט"א יש להחמיר בזה אפילו אם מצוי נגיעות רק באחד מחמשה עשר שהוא כ-7 אחוז). הגם דיש לחלק בין סירכות הריאה לנידוד, דהתם אם נמצאה טרפה בריאה הרי כל איבריה של בהמה זו אסורים משום טריפה, ואילו בנידוד אין איסור כלל בעלים ובפירות האחרים שבקופסא, מ"מ חשיב הדבר כנגיעות, ועולה למנין מיעוט המצוי. אמנם אין צריך להחמיר בזה אלא כשנמצאה נגיעות באחד מחמשה עשר יחידות שהם מהוים **כמות אישית לאכילה**, אך כשנמצאה נגיעות באחת היחידות שהיא אחת מחמשה עשר קופסאות שימורים גדולות כמו קופסאות מוסדיות, לא חשיב כמיעוט המצוי ופטור מבדיקה.

ובשו"ת שלו **ישא יוסף** (יו"ד א זרעים א, סי' א) הביא הרב אפרתי גם כן כדברים האלה, וסיים:

תבנא לדינא: ... משערים לחומרא את אחוזי ההתלעה בירק לפי הראשים ולפי הקופסאות, ולא לפי מספר העלים והיחידות. אמנם כאשר הנגיעות נמצאת ביחידות איחסון גדולות כגון תולעת א' בקופסא גדולה מתוך י' קופסאות, יתכן ויש להקל דבכה"ג לא חשיב מיעוט המצוי.

כמיעוט שא"מ, וגם בחת"ס בתשו' היקל בנידון דומה, עיי"ש היטב). והנה בעוד שהרב קארפ הביא את החת"ס כתמך לשיטה זו, המחבר כאן (הרב שמואל וייס) מביא אותו כמתנגד לזה. ועוד ניתן לראות שבתיאור זה לא הצריך הרב אלישיב שהרגילות תהיה לאכול חתיכה אחת של הרינג, דלא כרב קארפ. ושמו קיצר בדבריו. ועל כולנה, מדבריו נראה שזו סברא עצמית, ולא כתבה כלל בשם הרב אלישיב, וצ"ע איזה דרך ישכון אור. 18. הרב אפרתי העלה שם שזהו השיעור שיש לחשוש לו במיעוט המצוי.

ולכא' על סוף דבריו בקופסאות מוסדיות קשה ממכתבו של הריש"א לרב שוואב שהביא הרב ויא ויובא לקמן, ממנו מוכח שכשמבשלים כמות גדולה במוסדות כן מתחשבים בכמות הגדולה.¹⁹ לעצם שיטתו לפי הרב אפרתי, לכאורה נראה שאין הדגש על מה שדרך לקנותו בהכרח, אלא על מה שמשמש **כמות אישית לאכילה**, ובזה יעלו בקנה אחד דבריו לרב קארפ לגבי ההרינג עם עדותו של הרב אפרתי. אולם מנגד, החילוק בין קופסא אישית לקופסא מוסדית מטה יותר לומר שלריש"א קופסת שימורים ביתית סטנדרטית כן מהווה יחידה אחת אע"פ שאינה נאכלת בפעם אחת, וכן מטם דברי הרב ויא בשמו, שדיברו על "שק או שקית".

יתכן שבמקרים מסוימים אף **הגרשז"א** מסכים שמשערים לפי מה שקונים בדרך כלל. כך מצאנו בתשובתו (שם) ששיער האם יש מוחזקות של רוב לברוקולי, לפי קופסאות:

ועל זה שבדקו מאה קופסאות [של ירק הנקרא ברוקולי במשך שנה ויותר] ונמצאו תולעים כמעט בכלם, [אע"ג שמוכרים אלפי אלפים קופסאות במשך השנה] וידוע שרובם באים מאותו העיר, נלעג"ד שצריכים לחשוש על כל המובא עד שיתברר אחרת.

שיעור הנאכל בסעודה אחת או בפעם אחת

אפשר שכבר בדברי **הרשב"ץ** (ח"ג, יא) ישנו רמז לנידון דידן. לעניין פולים שמתליעים במחובר, כתב הרשב"ץ:

ומענין הפולין המתליעין באיביהן שהוקש' לך שנהגו בהן היתר במקום בני תור', ונרא' לך לאסור כמו העדשים שנהגו בהן איסור וכן כתבו המפרשים איסורן שוה, גם בגמרא (חולין ס"ז ע"ב) נזכרו כמו העדשים לאסור. ולפי פי' בעל ה"ג שפירש יתושין שבבלוסין באק"לי בלשון ערבי ובאק"לי הם פולין. ודע כי אלו ואלו שוין הן לאסור בלא בדיק' כי הרחש מצוי בהם, משא"כ באפונין שאין הרחש מצוי בהן. אבל ההיתר הנהוג בפולין יותר מן העדשים הוא מפני הבדיק', כי נהגו לבדוק הפולין בתחלת חדושן לעשות מהן גריס. ואם לא נמצא תולע בין הקליפ' לפרי ולא בין הפלח לפלח הרי הן מוחזקין שלא התליעו באביהן, **וכיון שבדקנו מהם שיעור סעוד'** הנשארים מאותן הנבדקין הם בחזקת היתר ומותרין. על כן לא תאסור מה שנהגנו בו היתר, אבל ראוי לך ללמדם לעשו' בדיק' זו, ויש לסמוך עלי' שהרי בעודם לחין אין הרחש

19. אמנם שם דן לגבי הצטברות סיכויים שעולה ממיעוט המצוי לרוב ומייצרת מוחזקות, ואילו כאן כתב לגבי מיעוט המצוי, ועוד יבואר לקמן.

מצוי בהן וכולם אנו אוכלים אותם בליחותן, והחשש אינו אלא אם התליעו באביהן אחר שנתייבשו, וזו חששא רחוקה ובבדיק' כזו יצאנו ידי ספק.

הרשב"ץ נדרש לשאלה מדוע הקלו בפולים יותר מאשר בעדשים כאשר הנגיעות בשניהם שווה לאיסור. אף שהבדיקה המתוארת לא לגמרי ברורה, וגם עומדת בסתירה לכאורה לדברי הרשב"א בתשובה שנפסקו להלכה, שכאשר בודקים מדין מיעוט המצוי לא מועיל לבדוק חלק או רוב וצריך לבדוק הכל, מכל מקום המדגם המייצג שמשמש כאן את הרשב"ץ הוא שיעור סעודה. אולם מובן שאין מקור זה יכול לשמש כראיה ברורה.

בתשובות ר"א גורדון (ח"ב, תשובה יא) משמע ביתר שאת שיחידת המידה היא שיעור האכילה בפעם אחת.²⁰

אמנם זה שייך רק אם בשיעור אכילת אדם אחד, שאוכל הקטניות, יוכל להיות שלא יהיה אפילו תולעת אחת או זבוב אחד. אבל אי ידעינן בוודאי, שבאכילה אחת של אדם אחד שאוכל הקטניות יש בוודאי לכל הפחות תולעת אחת או זבוב אחד, אסור לאכול בלא בדיקה, אף שברוב הקטניות האלה אין בהם תולעים או זבובים, כיוון שבוודאי יאכל במשך אכילתו בריה של איסור.

ושם הסביר מדוע אין זה דומה לביטול ברוב בסי' קט, שמעיקר הדין מותר לאדם אחד לאכול את כל החתיכות באכילה אחת, ותורף דבריו ששם יש ביטול והאיסור הופך להיתר וכדעת הרא"ש, משא"כ בנידון דידן:

בנידון דידן לא אפשר לבא מטעם ביטול מלבד שהוא בריה ובריה לא בטלה דהא להכיר האיסור היינו לבדוק ולקחת התולעת דאפשר להכיר האיסור אף מן התורה לא בטיל כמו שהוכיח המל"מ הל' מעילה פ"ז ה"ו מטעם כל דפריש מרובא פריש באים עלה דעל קטניות וקטניות שהוא אוכל אמרינן שהוא פריש וא"כ היכא דבאכילה אחת שאוכל הקטניות, אוכל בוודאי תולעת אחת, אסור מן הדין לאוכלם, כיוון שיודע בוודאי שבאכילה זאת יאכל בוודאי לכל הפחות תולעת אחת.

וכן נראה מעדות הרב קארפ בשם הריש"א שהובאה לעיל, שכתב לשער בהרינג לפי חתיכות ולא לפי דגים שלמים, והוצרך לומר שהרבה אנשים די להם בחתיכה אחת:

דכיון דרגילים לחתוך הדג לכמה וכמה חתיכות ואוכלים כל חתיכה וחתיכה ורבים סגי להו בחתיכה אחת, א"כ כל חתיכה נחשבת לפרי בפני עצמו שאוכלים אותה לחוד, ואין אוכלים דג שלם.

20. ולא נתבאר בדבריו האם הכוונה לסעודה אחת או למשהו פחות מזה.

כפי שכתבנו לעיל, אלמלא התחשב הריש"א בשיעור הרגיל להיאכל לאדם אחד, לא היה צריך להוסיף את המשפט המודגש, אלא מספיק היה לומר שמתייחסים לכל חתיכה בפני עצמה. ומעדות הרב אפרתי שהובאה לעיל, אפשר להבין שהריש"א דיבר על כמות הרגילה להיאכל לאדם אחד בפעם אחת, וכלשונו "כמות אישית לאכילה". אולם כפי שכתבו לעיל אפשר גם להבין אחרת. בשיטה זו הלך גם הרב פרידמן (תחומין כט, עמ' 313) ביחס לתבלינים:

נראה שאפשר להקל ולהגדיר את מיעוט המצוי ע"פ אכילת הצרכן. כי אם חובת הבדיקה היא חלק מדין כללי של חשש למיעוט המצוי, הלוא אצל הצרכן המשתמש בכמות מזערית של תבלינים אין מיעוט מצוי של תבלינים, ומדוע נחייבו לבדוק? ומפורש בשו"ע (פד ח) שחובת הבדיקה תלויה באכילה – "לא יאכל עד שיבדוק הפרי"²¹, ומי שאינו נתקל במציאות של חרקים בתבלינים, ממילא אינו מחויב לבדוק אחריהם.

וכן נטה הרב הנקין (שם 58):

אמנם בסופו של דבר הדעת נותנת שראוי לחשוש ולחשב את הימצאות החרקים כנגד הכמות שנוהג לאכול אדם בסעודה אחת, כי אם במיעוט המצוי מכמות זו ישנו פרי נגוע, הלא סוף סוף יש לחשוש שייתקל בו. אף שאין זה דומה לסיר מרק או אורז וכיוצא בזאת, שכולו מתבשל יחד ולכן נידון כאחד וכמו קלח החסה שדיבר עליו הגרש"ז אויערבך. ומאידך, לומר שיש למדוד מול חבילה שלמה של אורז ושאר קטניות וכן קמח וכיו"ב, נראה שהוא חומרא יתירה, כי אין רגילות להשתמש ולבשל לסעודה אחת אלא בכוס אחת לערך.

וכן הביא הרב שוורץ (הלכות תולעים, עמ' 84 בהערה) בשם 'אחד מגדולי ההוראה בירושלים' לגבי תותים:

הגדרה זו צריכה עיון, שהרי אם בשקית קטניות ימצאו כמה קטניות נגועות בשרצים הרי בדרך כלל זה פחות מעשרה אחוז, מכיון שבשקית רגילה ישנם מאות קטניות, וכמו שמקובל אצל מורי ההוראה דבר כזה בודאי שהוא צריך בדיקה. כמו כן עלים של הכרוב אשר רובם בדרך כלל אינם נגועים ורק חלק מהם נגוע, ובודאי שאין אומרים ללכת אחר רוב העלים אשר בדרך כלל העובדה היא כי העלים הנקיים הם יותר מפי עשר מאשר העלים הנגועים, וכי בכל אלו אין צורך לבדוק? ושמעתי בשם אחד מגדולי ההוראה בירושלים, שאמר לענין תות שדה שמצוי שבכל ארגז של תות יהיו כמה פירות נגועים, והגדיר את השכיחות המחייבת בבדיקה, שאם בכל קבוצה

21. אפשר שדווקא מדויק מכאן כשיטה הקודמת, שהולכים אחר פרי שלם.

של פירות אשר כרגיל נוהגים לייעדם למאכל אדם אחד ימצאו פירות נגועים בשרצים, הרי זה נחשב כמצוי, ופחות מזה לא, אולם לא מצאתי לכלל זה שום מקור. מכל מקום להלכה יתכן שכשישנה שכיחות נמוכה פחות מעשר אחוז, אז יש מקום לדון שבאלו המינים אפשר לכל הדעות לסמוך על בדיקת נשים או על גדול שלא ברור שכבר הביא סימנים, ולמעשה צ"ע.

כן כתב הרב ויא מדיליה בהליכות שדה (עמ' 9):

התות נחשב לפרי המוחזק בתולעים, מכיון שבתוך כמות פרי שאדם רגיל לאוכלה בפעם אחת, ברוב הפעמים ימצאו חרקים, למרות שלא כל תות ותות נגוע (שמעתי מפי פוסקים חשובים. בפעם אחרת ננסה לברר אי"ה את גדרי מיעוט המצוי בחובת הבדיקה).

מעין ראיה לשיטה זו הובאה באבני תורה (שם עמ' צו) מדין רץ בשדה עשבים ארוכים בשבת, שאסרו משום פסיק רישא והחשיבו את כל הריצה כפעולה אחת:

שמעתי מאת הר"ר אלכסנדר שוץ, דאולי יש לדמות דין זה להא דאיתא באו"ח סי' שלו סעיף ג, ששם כתוב שמוותר ללכת בשדה בשבת כיון שאינו פסיק רישא שיתלוש עשבים, אבל הביאור הלכה שם ד"ה מותר לילך כותב שאסור לרוץ בשדה עם עשבים ארוכים דהוי פסיק רישא, וז"ל: דאז בודאי אי אפשר שלא יהיו נתלשים, דמסיים על זה ואין ברגלים חוטא, היינו שהוא אץ ונמהר ברגליו לילך עליהם עכ"ל. וכי סלקא דעתך שבמשך כל ריצתו בכל פסיעה ופסיעה יש פסיק רישא שיתלוש עשבים? לכאורה אין הדבר כן, אלא כיון שהוא יודע בוודאות שיתלוש במשך הריצה, הרי הדבר אסור. ואם כן אפשר שיש ראיה להפוסקים שמתחשבים עם הכמות שהאדם יאכל, ולא כל פרי ופרי, שאם יש מיעוט המצוי בכמות כזאת אזי היא חייבת בבדיקה.

כאמור לעיל, אפשר שאף הגרשז"א סובר שהולכים לפי הכמות שמתכוון לאכול כעת, שכך מורה פשוטות לשונו, ואף שהרב הנקין לא הבין בו כך, אין דבריו מוכרחים.

האם שיעור זה ישתנה כאשר מבשלים לכמה אנשים?

יתכן שיהיה קיים חילוק בין האדם האוכל, שעליו אין מוטלת החובה לבדוק אלא לפי מה שמונח לפניו, והסיכוי שבזה יש נגיעות, לבין המבשל, אשר יצטרך להעריך לפי כל הכמות המשמשת אותו לבישול. כך משמע מדברי הריש"א (קובץ תשובות, יו"ד עד). הוא דן בבישול ירקות עלים שעברו ניקוי חלקי על ידי השריה במי מלח ושטיפה, באופן שמודעים לכך שניקוי כזה לא בהכרח מסיר את כל החלקים,

והשאלה היא האם לאחר בישול אותם ירקות ניתן להתירם למאכל מכח ספק ספיקא, ספק לא היו בהם חרקים וספק נימוחו בבישול. הריש"א כותב שכאשר מבשלים בסירים גדולים לחמש מאות איש ויותר (השאלה דנה במוסדות גדולים), הסיכוי שיש בסיר נגיעות נעשה קרוב לודאי, ולכן הדבר אסור, ומדמה זאת לסיר שנמצאו בו שלוש תולעים שהוחזק כנגוע ואסור בלא בדיקה. אמנם אם מבשלים כמות קטנה יותר, ניתן להתיר מכח ספק ספיקא:

ואכתי יש לדון אם מבשלין הירקות הנ"ל בכמויות גדולות לצורך חמש מאות איש ויותר, הרי קרוב לודאי שכמה תולעים בסיר, וה"ז דומה למ"ש הרשב"א בתשו' סי' קי"ג אם נמצאו תולעים מרובין בקדרה הרי הוחזקו הירקות האלו בתולעים, וכל שהוחזק צריך בדיקה לצאת מאותה חזקה, וכשהן מבושלין אי אפשר לבדוקן ולפיכך אסורין, ע"ש. ואין זה סותר למ"ש הרשב"א בעצמו בתוה"ב הנ"ל, שכאן מדובר שהתבשיל הזה מוחזק בתולעים, וזה מ"ש בשו"ע שאם נמצא בתבשיל ג' תולעים הכל אסור, וכ' הש"ך בס"ק ל"ב כיון שנמצא – הוחזק התבשיל שיש יותר תולעים מאי איכא שמא נימוח ובטלו משום חד ספיקא לא שרינו, הראב"ד והר"ן, ובפמ"ג שם אפי' למ"ד אמרי' ס"ס במקום חזקה, כאן לכו"ע ל"א ס"ס, דהס"ס מתנגד לחזקה דהחזקה מורה שיש כאן תולעים ובס"ס אתה אומר שאין כאן. וזה ששורין את הירקות במי מלח ולפי"ד התולעים עולים למעלה ואח"כ רוחצין אותן במים, לפי יודעי דבר כאן פעה"ק אין זה בגדד בדיקה יסודית. מ"מ יתכן שזה לכהפ"כ מפקיע אותם מדין מוחזקים, ויש לדון לפי"ז שאחרי השרי' הנ"ל מותר לבשלם בכמויות יותר קטנות באופן שיתכן לדונו בספק שמא אין בסיר הזה תולעת.

ברם, כפי שהזכרנו לעיל, הריש"א אמר לרב ויא בע"פ שהשיעור תלוי בשק או שקית שרגילים לקנות, ולרב קארפ אמר שלפי הכמות שרגילים לאכול. כיצד אם כן לגבי בישול דן לפי הכמות שמבשלים? אלא שיש לחלק בין השאלה אם יש מיעוט מצוי במין מסוים, עליה ענה (בשונה לכאורה) לרב ויא ולרב קארפ, לבין השאלה של יצירת מוחזקות שמחשיבה מאכל כודאי נגוע (או עכ"פ רוב נגוע). בנידון שבמכתב מדובר היה על בישול בכמויות גדולות מאוד, שמייצרות **רוב סיכויים** שיהיה חרק בתבשיל, מה שהופך את התבשיל למוחזק ואוסרו באכילה.²² כאן אין מדובר על רוב בכל פרט ופרט או שקית ושקית, אלא על **הצטברות** של סיכויים כמתואר בניסוי א' דלעיל, שבסה"כ מייצרים סיכוי כולל של רוב שיש

22. ואין הכוונה למושג ה'רוב' השגור שכוונתו שרוב פריטי המין ההוא נגועים, אלא למצב של מוחזקות. ומובן שהסברא שהצטברות סיכויים סטטיסטית שכזו מייצרת מוחזקות הלכתית שאוסרת את התבשיל באופן זהה לתבשיל שכבר נמצאו בו שלוש תולעים ולכן הוחזק אינה פשוטה כלל וצריכה הוכחה ואכמ"ל.

לפנינו חרק, ולכן בכגון זה לא שייך לדבר על יחידות. וכך משמע מדברי הרב קארפ בשמו (באור ישראל שם) לגבי הנגיעות בהרינג, לאחר שמגדיר את יחידת המידה למיעוט המצוי כפי שהבאנו לעיל:

...וזוהו לענין חישוב מיעוט המצוי ששם חשו חז"ל לתקלה. אך כשהנידון לגבי דבר שמוחזק רובו בתולעים, ע"ז ס"ל דאזלינן בתר הקדירה אם נמצא בה ג' תולעים או לפי הכמות שרגילים לבדוק, שאם ברובם מצוי תולעים הרי היא בחזקתה.

ואע"פ שדבריו אינם ברורים כל צרכם, מכל מקום נשמע מהם שמחלק בין חישוב מיעוט המצוי ליצירת מוחזקות של רוב, ואם כן לא יקשה עוד מהוראתו בעניין בישול כמות גדולה להוראתו בעניין חישוב מיעוט המצוי לרב ויא ולרב קארפ. ומה שהתיר לחלק לכמויות קטנות יותר על מנת להקטין את כמות הסיכויים לאיסור מרוב למיעוט המצוי, עולה בקנה אחד עם דעתו בעניין ההרינג, שחלוקת הדג לחתיכות קטנות מועילה להוריד את הסיכוי לנגיעות ולפטור מבדיקה. אולם כאמור לעיל, נראה שהריש"א מגביל את אפשרות החלוקה לכמות שאדם רגיל לאכול.²³

שיעור שרגילים לבשל

עוד הביא הרב ויא (שם) בשם הרב קרליין, שהשיעור נמדד לפי מה שרגילים לבשל בפעם אחת. וגם שיעור זה צריך לפנים אם הכוונה לאדם אחד או לכמה אנשים. וכבר הסתפק בזה הרב ויא, שכתב שם:

או שהולכים לפי הכמות שרגילים לקנות, להשתמש או לבשל בפעם אחת... עוד יש להתבונן, אם ההתייחסות היא לכמות שרגילים לאכול, האם מתחשבים באכילת כל אדם בפני עצמו, או משפחה שלמה או בית מלון גדול.²⁴

מכל מקום כן פסק גם בקונטרס הלכות תולעים (בעילום שם, עמ' סו בהערה).

23. ואפשר שבזה יימלט מקושיית הגרשז"א, שכתב שלא יעלה על הדעת שאדם יחלק פרי לרבעים ועל כל רבע יאמר שאין בו מיעוט המצוי אף שבכל הפרי יש ויימלט מבדיקה. והריש"א יענה על כך שכל עוד דרכו לאכול תמיד לא פחות מפרי, אין זה משנה אם חילקו לרבעים ועדיין חייב לבדוק. מכל מקום הגרשז"א כתב בהדיא שלא ידע מנלן להתחשב עם דרך האוכלים וכמות העלים שרגילים לאכול, ואם כן דוחה סברא זו.

24. ועוד כתב הרב ויא שם בשם הרב וואזנר שהולכים אחר הכמות שרגילים לבדוקה, אולם לא זכיתי להבין מה זה אומר. ובאור ישראל (שם) בתוך העדות מדברי הרב אלישיב גם מזכיר כמות שרגילים לבדוקה, אולם הוא אומר זאת לעניין יצירת מוחזקות של רוב נגיעות, וכפי שמובא כאן.

שיעור שנאכל בבת אחת

הרב יהודה מושקוביץ כתב (נזר התורה ט, עמ' קמב) שיש לשער לפי הכמות שמכניס אדם לפיו בפעם אחת, שבפעולה זו נעשה האיסור:

ולכאורה מסתבר לד' המשכנ"י דיש חיוב על עשר אחוז, **דהדבר נמדד בכמות שדרך האדם לקחת לפיו בב"א**, כי זהו הנדון של האיסור. ולא מסתבר כלל לחדש גדר אחר לומר דכל שבמחסן זה וכד' יש י' אחוז לאיסור א', שיצטרך לבדוק הכל, דאין בזה שום סברא, דהנדון בכל פעם על מה שאוכל כעת, וגם דאל"כ אין לדבר סוף. ובס' בדיקת המזון כהלכה להרב וויא נסתפק בזה והאריך ע"ש, ולכאורה ברור כמ"ש.

והסתפק שמא כאשר נותן לחברו כמות גדולה יותר, שבכולה יחד יש יותר ממיעוט המצוי אע"פ שבכל "מלוא לוגמיו" בנפרד אין, אולי עובר על לפני עוור ולכן צריך לבדוק,²⁵ אך למעשה הקל גם בזה, אולם בהמשך דבריו דן מצד שסוף סוף אם לקח מהרוב הכשר ונמצא שאכל תולעת הרי מחויב כפרה, ואם כן אולי לכתחילה כן צריך לבדוק.

אף **הרב אליעזר מלמד** (פניני הלכה כשרות ב, כג) הראה פנים לשיטה זו, ואף נראה מדבריו שמעיקר הדין נכון לשער לפי נגיסה. וכך הוא כותב כאחת הסיבות שלא לחייב בדיקה אחר שרצים זעירים במאכלים (הלכה ז):

אף אם מדובר בשרץ שאם האוכלו לבדו יתרכז יוכל להרגיש בטעמו ובבליעתו, וממילא יעבור באיסור תורה, כאשר יש ספק אם הוא נמצא בתוך מאכל אחר, ובעת אכילת אותו מאכל לא יוכלו לחוש בטעמו של השרץ, אין באכילתו איסור. שכן בכל נגיסה שהוא אוכל הוא אינו יודע אם אכל גם שרץ, והרי זה כעין 'דבר שאינו מתכוון'.

ובהערה שם (15) ביאר את ההתמקדות בנגיסה:

מכיוון שאיסור אכילת השרץ נעשה בנגיסה ובליעה אחת, בכל הספקות לגבי תודעת האיסור הולכים אחר כל נגיסה לחוד (ועי' שו"ע קט, א). אם כן, כאשר בכל נגיסה ונגיסה יש ספק אם מעורב שרץ שאין אפשרות להרגיש בטעמו ואין רוצים בו, הרי זה 'ספק פסיק רישא', שלדעת רבים לעניין שבת נחשב כ'דבר שאינו מתכוון', שאין בו איסור (פנה"ל שבת ט, 2), וכן דעת רבים בכל האיסורים.

25. לכא' הוא דבר פלא, איך יתכן שאותה פעולה – דהיינו אכילת כל החתיכות יחד כשבכולן יחד יש מיעוט המצוי – תהיה מותרת לו ואסורה לחברו, ולא זכיתי להבין. ואם מותרת גם לחברו, כיצד יש כאן לפני עיוור?

סיכום

במאמר זה יצאנו לשאול מהי יחידת המידה שעל פיה קובעים אם מין נגוע במיעוט המצוי (או ברובו). שאלה זו נשאלת בעיקר לשיטת הפוסקים שניסו לנקוט אחוז מסוים כהגדרה למידת הנגיעות של מיעוט המצוי, שכן אז צריך לשאול על בסיס איזו יחידת מידה מודדים שיעור זה. אולם גם לפוסקים שנקטו בדרך כללית יותר והגדירו מיעוט המצוי כרמת נגיעות שלא מופתעים כאשר פוגשים בה או כמיעוט שתמיד מתלווה לרוב, עדיין יש מקום לשאול ביחס לאיזו כמות אנו מודדים תופעה זו, שכן אפשר שמדת ההפתעה למשל במפגש עם חרק באריזה קטנה תהיה שונה מזו שבמפגש עם חרק בשק של עשרים ק"ג.²⁶

נראה שהראשונים וגם האחרונים לא נדרשו לשאלה זו, ואפשר להעריך בזהירות שגם בעיניהם גדי חובת בדיקה במיעוט המצוי היו כלליים יותר ופחות מהודקים, ואולי נתונים יותר להרגשת האדם. מלבד התייחסות עקיפה בדברי הרשב"ץ, לא מצאנו מקור לנידונו בדברי הראשונים, וגם בין רבותינו האחרונים לא נמצא מקור לדין זה מלבד תשובת החת"ס, שאף היא לא עסקה אלא בפירות, ואין לדעת מה היה אומר בקטניות.

משכך, נתרבו הדעות בשאלה זו בין פוסקי זמנינו, זה אומר בכה וזה אומר בכה. ראינו מספר שיטות מרכזיות:

האחת גורסת שמשערים לפי כל פרי בנפרד. המקור לשיטה זו הוא דברי החת"ס, ואפשר שכבר בדברי הצמח צדק הקדמון יש רמז לזה, וכן נקט יהודה יעלה. בשיטה זו הלך גם הרב רווח, ואפשר להבין כך גם מדברי הגרשז"א, אם כי הוא מחשיב אגודת חסה שלמה כפרי אחד.²⁷ לשיטה זו צריך עיון איך לשער בקטניות, שכן קשה לומר שמשערים לפי כל גרגיר בנפרד, אע"פ שיש מי שכתב גם אפשרות כזו (הגרז"ן). היו שחילקו, ובעוד שבפירות וירקות הלכו לפי כל פרט בנפרד, בקטניות כתבו לשער לפי אריזה, וכך הורה הרב רווח, וכן נקט לגבי צימוקים הרב הדאיה.

שיטה נוספת גורסת שיש לשער לפי הכמות שרגילים לקנות. כך כתב הרב ויא בשם הריש"א, וכן העיד משמו גם הרב אפרתי, ומדברי האחרון נראה שהכוונה

26. דעת הרב וואזנר לשער לפי הכמות שרגילים לבדוקה, כך העיד משמו הרב ויא בספרו. ושיטה זו עולה בקנה אחד עם דעתו שאין ללכת לפי אחוזים אלא כל מיעוט שתמיד נלווה לרוב הינו מיעוט המצוי, והיינו שאין גדר הדוק לא לאחוז הנגיעות ולא ליחידת המידה, אלא מסתכלים לפי הכמות שבד"כ נפגשים איתה, ורואים האם לרוב הנקי נלווה תמיד מיעוט שבו מוצאים בכמות זו נגיעות.

27. ומנגד במקום אחר נראה שמתחשב בכל עלה בנפרד.

לאריזה הרגילה להיקנות לשימוש אישי, לאפוקי מאריזות גדולות לשימוש מוסדי. גם בדברי **הגרשז"א** מצאנו התייחסות לקופסאות ברוקולי לפי קופסא, ובאופן כללי שיטתו צריכה עיון, שמראה פנים לכמה כיוונים שונים, וכך גם שיטת הריש"א.

שיטה שלישית הולכת לפי הכמות שרגילים לאכול בפעם אחת. מקור לעצם שיעור הנאכל בסעודה לעניין בדיקה מופיע כבר ב**רשב"ץ**. בשיטה זו הלך **ר"א גורדון**, וכן נראית דעתו של **ריש"א** על פי עדותו של **הרב קארפ**. וכן נטו **הרב הנקין והרב פרידמן**, וכך כתבו בספרים נוספים. בטעם הדבר מדוע להחשיב דווקא שיעור הנאכל בפעם אחת, ולא ביום אחד או בכל פרק זמן אחר, יש שהביאו ראיה מסוגיית ריצה על עשבים בשבת, שנאסרת משום פסיק רישא אע"פ שלא בכל צעד פסיק רישא שיתלש עשב, אך כל הריצה מצטרפת להיות נידונה כמעשה אחד, ובאותו אופן יש לראות אכילה אחת. בשיטה זו דנו מה יהיה הדין כאשר מכין סעודה למשתתפים רבים, האם יצטרך לשער לפי הסך המצטרף או לפי הנאכל לכל אדם בנפרד.

כמו כן הוזכרו בפוסקים שיטות נוספות, שפחות פוסקים נקטו בהן. **הרב קרליץ** השיב לרב ויא שבדקים לפי הכמות שרגילים לבשל; יש מי שכתב לשלב בין השיטה ללכת לפי כל פרי לבין השיטה ההולכת לפי אריזות. ויש מי שכתב שמעיקר הדין יש לשער לפי השיעור הנאכל בבת אחת, אולם למעשה כתב צדדים להצריך בדיקה אף בשיעור קטן מכך. ואילו **הרב אליעזר מלמד** צירף גישה זו בשאלת חובת הבדיקה מפני שרצים זעירים.²⁸

כיווני הכרעה

הרב עזריאל אריאל (אמונת עתיך 15) סקר את המקומות בש"ס בהם נזכרים דינים שונים שנובעים משכיחות של מיעוט המצוי, והראה שבהקשרים שונים השיעור לו חששו הוא שונה, ונע במנעד רחב. מסקנתו היא שכאשר האיסור חמור, יש לחשוש גם בשכיחות זניחה יותר, ואילו כאשר האיסור קל ניתן להקל יותר. עיקרון זה הוא תולה במקור לחובת הבדיקה במיעוט המצוי, המראה שעיקר הדין תלוי בתודעתו של האדם:²⁹

28. ושיטתו תובא עוד לקמן, שכן למעשה מציעה דרך אמצע בין כל השיטות.

29. להרחבה בנושא זה, יעויין במאמרי ב'תחומין' כרך מ' על יסוד חובת הבדיקה במיעוט המצוי, בו הצגתי את שיטת רבו של הרשב"א לפיה הבדיקה נתקנה על מנת שלא ייראה האדם כמעלים עיניו מן האיסור, ואת הנפקא מנה מזה למעשה, שיתכן ויש בה כדי לפטור מבדיקה במקרים מסוימים השכיחים בינינו היום.

גם נראה לענ"ד שיש בכך סברא גדולה. הרשב"א (חולין ט ע"א ד"ה אמר; ובדומה לכך בתורת הבית, בית ב שער ג, דף לג ע"ב) מנמק את חובת הבדיקה במיעוט המצוי, ואומר בטעם הדבר "שלא יהא כמעלים עיניו מן האיסור" ... ומכיון שהיסוד לחיוב הבדיקה הוא "שלא יהיה כמעלים עיניו מן האיסור", יש משמעות רבה לתודעה של האדם ביחס לאיסור. וככל שהאדם מודע יותר למציאות האיסור, כך ההתעלמות שלו מכך חמורה יותר... ומכאן יש ללמוד שאין הגדרה אחידה ל"מיעוט המצוי", והיא משתנה - לא רק לפי קלות הבדיקה, אלא גם לפי חומרת האיסור המדובר.

לכאורה, ניתן לנקוט עיקרון זה גם לגבי יחידת המידה לפיה נמדד מיעוט המצוי: כאשר האיסור חמור יותר, יש מקום לומר שמצופה מהאדם להישמר מפניו יותר, והתעלמותו לנוכח אפשרות של איסור חמורה יותר. מאחר ומסקנת הרב אריאל היא שאיסור חמור מצריך זהירות ובדיקה גם כשהסיכוי להיתקל בו נמוך יותר, הדעת נותנת ששני המרכיבים של הסיכוי הזה, קרי, שיעור הנגיעות ויחידת המידה לפיה הוא נמדד, יושפעו בהתאם. כך, באיסורים חמורים יותר יחידת המידה תהיה גדולה יותר, ואילו באיסורים קלים יותר קטנה יותר.

כיוון שונה אך דומה מציע הרב אליעזר מלמד (פניני הלכה כשרות ב', כג הערה 6). הוא סוקר את כל הדעות שהצגנו כאן ואת ההיגיון שבכל אחת מהן, וסולל דרך אמצע, לפיה ככל שהאיסור נוכח יותר בתודעה, כך יש להחמיר לגביו הן בהגדרת שיעור מיעוט המצוי והן ביחידת המידה:

ועדיין הדברים קשים, שכן השאלה תלויה בגודל היחידה לפיה קובעים רוב ומיעוט. ככל שיחידת המדידה גדולה יותר, כך יש יותר סיכויים שיימצא בה שרץ, וממילא תהיה חובה לבדוק יותר מאכלים... למעשה ישנן ארבע אפשרויות, וכל אחת נכונה מזווית מבט אחרת: א) ארוחה: מהזווית של זה שמכין את הארוחה, אין זה משנה אם ניפה קמח עבור שני סועדים או עשרה, שכן בכל פעם שהוא מנפה קמח, הקמח שניפה נחשב בתודעתו כיחידה אחת (ולכך נטייתי להלן בהלכה טז לגבי קמח). ב) מנה: מהזווית של האוכל, מנה היא היחידה שנמצאת בתודעתו (כ"כ הרב זאב ויטמן והרב יואל פרידמן). ג) מאכל: אם נמקד את תודעתנו במאכל, הרי שהיחידה היא כפי שהמאכל מופיע לפנינו, פרי או ירק, בין גדול בין קטן (עי' חת"ם סופר ב, עז). ונראה שבמאכלים ארוזים כקמח וכקטניות, כפי שהאריזה לפנינו, קילו או חצי קילו. ד) נגיסה אחת: אם נמקד את תודעתנו בזווית ההלכתית, נתייחס לכל נגיסה כיחידה בפני עצמה, כי היא פעולת האכילה, וממילא על פיה יש לקבוע את היחידות. (עי' שו"ע קט, א, שמבחינת התודעה ההלכתית כל נגיסה נחשבת כיחידה בפני עצמה). כפי הנראה, כיוון שכל אחת מהאפשרויות מתאימה יותר לסוג מסוים של מאכל או

אירוע, לא הגדירו הפוסקים הלכה זו, אלא היא צריכה להיקבע לפי הרושם שמציאות השרצים בכל מאכל ומאכל משאירה בתודעה (כעין זה כתב מו"ר הרב ישראל ב'התורה והארץ' ח"ג עמ' 151). עוד נראה, שככל שהשרץ גדול יותר כך הוא תופש יותר מקום בתודעה, ויש לחשוש לו גם בשכיחות נמוכה יותר וביחידות מידה גדולות יותר.

הרב מלמד מיישם שיטה זו: לגבי השרצים הזעירים נטה כפי שראינו לסמוך על שיטת הנגיסה, לגבי קמח נקט כשיטת השיעור שמכינים לארוחה אחת, ואילו לגבי שרצים גדולים שטעמם מוחש נטה להחמיר גם כן כשיעור ארוחה, שלא כבשרצים הזעירים:

אמנם נראה שכאשר ידוע על מאכל שברוב המקרים נמצאים בו שרצים גדולים עד שבעת האכילה יכולים להרגיש בטעמם, אסור מהתורה לאוכלם בלא בדיקה, שכן הולכים אחר הרוב. אמנם עדיין יש ספק לפי מה קובעים רוב, לפי נגיסות או ארוחות, וכיוון שהספק מהתורה יש להחמיר.

ולעניין הקשרים בהם נדרשת קביעת רף אחיד, כהשגחת כשרות וכד', מכריע הרב מלמד כדעת הסבורים שיש לשער לפי כמות במנה אחת, ובמקום צורך הקל לשער לפי נגיסה:

ועדיין לא נפתרה הבעיה, מה עושים כאשר יש לנו ספק מה התודעה הקובעת את שיעור מיעוט המצוי, ובמיוחד כיצד צריכים לנהוג גופי כשרות, כאשר הם משרתים אנשים שונים בעלי תודעות שונות. למעשה, נראה שהתודעה הממוצעת היא שהיחידה היא מנה ממוצעת של אדם, שהיא גם הקבועה ביותר והנוחה ביותר לחישוב, שכן אינה תלויה בגודל המשפחה או הפרי או האריזה. אמנם בשעת הצורך, הואיל ויסוד חיוב הבדיקה מדרבנן, אפשר להקל למדוד לפי נגיסה.